

## NEVOIA DE DIVERSITATE CULTURALĂ ÎN MANUALELE DE LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ PENTRU LICEU

Mihaela MARINESCU

*Liceul Teoretic „Benjamin Franklin”, București, România*

Dacă în multe manuale școlare pentru gimnaziu, utilizate în România, literatura contemporană (atât română, cât și universală) este destul de prezentă, nu același lucru se poate constata la manualele pentru liceu. Aici se „merge” pe valorile literare consacrate, pe scriitorii numiți „canonici”, însă arhaicitatea limbii și necunoașterea în profunzime, de către elevi, a unor realități istorice din trecut pot afecta înțelegerea textului literar clasic. Pe de altă parte, programa școlară oficială, aprobată prin Ordin al ministrului Educației în 2017, stabilește că una dintre competențele generale pe care gimnaziul – prin orele de limba și literatura română – trebuie să o formeze elevului este *exprimarea identității lingvistice și culturale proprii în context național și internațional*. Din această competență generală, se desprind – pentru fiecare dintre cele patru clase de gimnaziu – competențele specifice care favorizează multiculturalitatea, iar în cadrul domeniului de conținut „Elemente de interculturalitate”, profesorul de limba și literatura română este încurajat să discute cu elevii săi despre diversitatea culturală și lingvistică. Dimpotrivă, în programele de limba și literatura română în vigoare pentru liceu, nu găsim – ca în gimnaziu – elemente de interculturalitate. Elevii studiază exclusiv texte din literatura română (excepții găsim doar la clasa a IX-a). Adecvarea tematică a textelor studiate și raportarea la interesele și la preferințele generației actuale de adolescenți liceeni sunt esențiale, iar elementele de interculturalitate ar putea fi „ingredientul”, ca și în gimnaziu, care ar face lecțiile mai atractive.

**Cuvinte-cheie:** *diversitate culturală și lingvistică, interculturalitate.*

In many textbooks for middle school, used in Romania, contemporary literature (both Romanian and universal) is quite present. The same aspect cannot be found in textbooks for high school, focused on the established literary values and on the writers called "canonical". But the archaic language and the students' in-depth ignorance of some historical realities from the past can affect the understanding of the classic literary text. On the other hand, the official school curriculum, approved by Order of the Minister of Education in 2017, establishes that one of the general skills formed through Romanian language and literature classes in middle school is the expression of the own linguistic and cultural identity in national and international context. From this general competence, the specific competences that favor multiculturalism are derived, for each of the four middle school classes. Within the "Elements of interculturality" content area, the teacher of Romanian language and literature is encouraged to discuss with his/her students about the cultural and linguistic diversity. On the contrary, we do not find - for high school - elements of interculturality. Pupils study exclusively texts from Romanian literature (exceptions are found only in the 9th grade). The thematic suitability of the texts studied and the reference to the interests and preferences of the current generation of high school teenagers are essential, and the elements of interculturality could be the "ingredient", as in the middle school, that would make the lessons more attractive.

**Keywords:** *cultural and linguistic diversity, interculturality.*

Manualele de limba și literatura română pentru gimnaziu, aprobate și folosite în prezent în România, sunt alcătuite în conformitate cu Programa școlară pentru disciplina *Limba și literatura română* (clasele a V-a – a VIII-a), aprobată prin Ordinul ministrului Educației nr. 3393/28.02.2017. După cum se precizează în „Nota de prezentare”, această programă a fost elaborată pe baza mai multor documente, printre care *Recomandarea Parlamentului European vizând competențele-cheie (Key Competences for Lifelong Learning – a European Reference Framework, Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006* (publicată în *Official Journal of the EU*, 30 decembrie 2006), *Cadrul european pentru studiul literaturii în învățământul secundar (LiFT-2 - Literary Framework for Teachers)* și *Portofoliul european al limbilor (The European Language Portfolio)*. În aceeași „Notă de prezentare”, se precizează că programa „se subordonează noii paradigmă educaționale” și vizează „adecvarea la arhetipul sociocultural național coroborat cu cel universal”, dar și „corelarea cu programele pentru limba și literatura maternă din România și din alte țări”.

Potrivit Programei școlare de limba și literatura română în vigoare, manualele pentru gimnaziu trebuie să respecte principiile care interzic discriminările pe criterii de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, categorie socială, convingeri etc. și să nu conțină informații care aduc atingere identității și valorilor naționale și nici elemente rasiste, xenofobe sau de promovare a ideologiei naționalist-extremiste.

Pe de altă parte, potrivit Programei școlare tocmai invocate, manualele de gimnaziu trebuie să favorizeze, în primul rând, formarea *competențelor-cheie pentru învățarea pe tot parcursul vieții*, așa cum sunt ele definite la nivel european, adică a acelor competențe de care au nevoie toți cetățenii pentru împlinirea și pentru dezvoltarea personală, competențe formate în perspectiva învățării pe tot parcursul vieții, începând din copilăria mică și pe toată durata vieții adulte: „competențe de sensibilizare și de expresie culturală, competențe digitale, competențe personale, sociale și de a învăța să înveți”.

Una dintre competențele generale pe care gimnaziul – prin orele de limba și literatura română – trebuie să o formeze elevului este *exprimarea identității lingvistice și culturale proprii în context național și internațional*. Din această competență generală, se desprind – așa cum știm – competențele specifice, care favorizează multiculturalitatea. De exemplu, pentru elevul de clasa a V-a, apare competența *5.1 Asocierea unor experiențe proprii de viață și de lectură cu acelea provenind din alte culturi*. Ca domenii de conținut pentru clasa a V-a, programa oficială stabilește următoarele: „Comunicare orală”, „Lectură”, „Redactare”, „Elemente de construcție a comunicării” și – un aspect extrem de important – „Elemente de interculturalitate”. În cadrul acestui ultim domeniu de conținut, profesorul de limba și literatura română este încurajat să discute cu elevii săi despre diversitatea culturală și lingvistică, dar și despre modele comportamentale în legende greco-romane. Pentru elevul din clasa a VI-a, din competența generală *exprimarea identității lingvistice și culturale proprii în context național și internațional*, este derivată competența specifică *5.1. Investigarea unor obiceiuri și tradiții românești și ale unor comunități etnice de pe teritoriul României*, pentru

formarea căreia profesorul poate derula cu elevii săi activități precum discuții despre diferențele culturale ale comunității proprii și ale altor comunități etnice (comportamente sociale, valori, stil de viață), valorificând informațiile din legendele popoarelor sau prezentarea sărbătorilor tradiționale (de iarnă și de primăvară), la români și la alte popoare. Pentru atingerea competenței specifice 5.2. Analiza unor elemente comune identificate în cultura proprie și în cultura altor popoare, se pot derula activități de învățare precum selectarea și prelucrarea informațiilor din materiale diverse (orale, scrise, multimodale), prezentând valorile promovate în tradițiile și obiceiurile diferitelor culturi. La conținutul Elemente de interculturalitate, programa școlară oficială stabilește să se abordeze tema Limba română în Europa; comunitatea lingvistică a vorbitorilor de limbă română de pretutindeni.

Ca profesor de limba și literatura română, recomand manualele apărute la Editura Litera. De exemplu, manualul pentru clasa a VI-a le are ca autoare pe Loredana Dorobăț, Lorelai Slavu și Violeta Nania, este aprobat prin Ordinul ministrului Educației nr. 5022/06.07.2023, a apărut la București în 2023 și are ISBN 978-630-319-187-4. La paginile 40-44, sub genericul *Elemente de interculturalitate*, manualul propune *Valori etice în legendele popoarelor*, iar la paginile 78-79, elevii sunt încurajați să elaboreze un *Proiect tematic* sub genericul *Mari prietenii*. Manualul amintit pune un accent sporit pe formarea competențelor de cetățenie globală, cum ar fi utilizarea mijloacelor și surselor relevante de documentare (a se vedea pagina 79: „Realizați un proiect cu tema *Mari prietenii*, folosind elemente din literatură, muzică, pictură etc.”). Trecând la clasa a VII-a, competența generală *exprimarea identității lingvistice și culturale proprii în context național și internațional* presupune două competențe specifice: 5.1. *Compararea unor tradiții românești cu tradiții din alte culturi* (pentru formarea căreia programa propune activități de învățare precum „exerciții de identificare a unor asemănări între cultura română și cultura popoarelor vorbitoare de limbi romanice”, „elaborarea unui ghid, a unui poster sau a unei pagini web pentru un grup de vizitatori care provin din altă localitate, regiune sau țară”, „redactarea unui minighid de conversație pentru un prieten din altă țară, care dorește să viziteze România”, „elaborarea unor proiecte despre tradiții și/sau obiceiuri comune mai multor culturi”) și 5.2. *Compararea unor elemente privitoare la cultura proprie și la cultura altor popoare* (cu activități precum „scriere creativă pe tema unor călătorii imaginare într-un alt spațiu cultural” sau „exerciții de redactare a unor texte privind interferențele culturale”). Pentru formarea unor asemenea competențe, manualul de la Editura Litera, aprobat prin Ordinul ministrului Educației nr. 5420/04.07.2024, apărut la București în anul 2024 și avându-le ca autoare pe Loredana Dorobăț, Lorelai Slavu, Geanina Oprea (ISBN 978-630-342-037-0), le prezintă elevilor texte extrase din literatura română ori străină (precum *La Medeleni*, de Ionel Teodoreanu, *Dosarele Cronos. Captivi în timp*, de Rysa Walker ș.a.), texte care le stârnesc elevilor curiozitatea și îi motivează să parcurgă opera literară respectivă integral. Nu sunt de omis scrierile de referință din literatura universală, de ieri (precum *Douăzeci de mii de leghe sub mări*, de Jules Verne) și de astăzi (precum *Motanul care voia să salveze cărțile*, de Sosuke Natsukawa). În sfârșit, pentru ultima clasă de gimnaziu, a VIII-a, programa oficială solicită ca

elevii să își poată exprima un punct de vedere față de valori ale culturii naționale sau ale unei alte culturi, identificate în cărțile citite (prin „dezbateri privitoare la elemente specifice ale culturii naționale și ale altor culturi” ori prin „redactarea unor texte care să promoveze valorile naționale și interculturalitatea”), dar și să argumenteze un punct de vedere privitor la elemente specifice ale culturii naționale și ale culturii altor popoare („prin exerciții de identificare a valorilor specifice promovate în texte din literatura română/din literatura universală”). Ca elemente de conținut pentru studiu, sunt vizate modele comportamentale propuse de texte aparținând literaturii universale, dar și valori culturale românești în lume.

Mutându-ne analiza, acum, la învățământul liceal, un raport al OCDE (Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică) din 2017 despre sistemul de educație din România a arătat faptul că învățământul secundar superior (adică liceul) este considerat de elevi mai degrabă ca o pierdere de timp. Elevii nu văd valoarea specifică a studiilor liceale, motiv pentru care nu sunt interesați de aceste studii în mod real, mai ales în condițiile în care elevii observă astăzi că au libertatea de a pune la îndoială orice sursă de informație, incluzând școala, profesorii sau mass-media (Senge 23). În ceea ce privește programele de limba și literatura română pentru liceu, acestea au fost elaborate și aprobate prin Ordin al ministrului Educației pe vremea când actualii elevi nici nu se născuseră: programele pentru clasele a IX-a și a X-a au fost aprobate în 2009, iar cele pentru clasele a XI-a și a XII-a – în 2006. Sunt niște programe foarte rigide și extrem de puțin ofertante. Evident că și manualele de limba și literatura română folosite astăzi în liceu sunt la fel de vechi și foarte îndepărtate de interesul adolescenților din prezent. Ele reflectă, de cele mai multe ori, viziunea limitativă pe care documentele oficiale o impun, ceea ce l-a determinat pe marele scriitor român contemporan Mircea Cărtărescu să afirme, la o conferință organizată de Facultatea de Litere a Universității din București:

În general noi ne-am dori ca în liceu elevii să învețe literatură adevărată și dacă se poate apropiată de ei – nu cronicari sau cu ce se începe –, o literatură la care ei să aibă acces. Mai toată literatura din manuale este una ruralistă, mă rog, nu vreau să spun că nu are valoare, dar nu este potrivită cu tinerii de astăzi. Deci evident eu aș pune în manuale autori de adevărat interes. Autori care să intereseze cu adevărat, nu cultural, așa, că sunt autori care au exprimat sufletul poporului român. Nu. Texte care să îmi spună mie ceva, ca elev de clasa a XII-a. Sau a XI-a.

Problema programelor școlare și a manualelor alternative îi preocupă și pe cercetătorii în educație din alte țări. Astfel, profesorul american Timothy Walker, care scrie pe teme educaționale pe blogul său (*Taught by Finland*) și în revista *The Atlantic*, se întreabă, în cartea sa, intitulată *Să predăm ca în Finlanda*, dacă manualele școlare sunt concepute ținându-se cont de interesul real al elevului. „Atunci când sunt de încredere și utilizate într-un mod avantajos, manualele alternative ajută copiii să stăpânească materia” (Walker 182). Sfatul dat de Walker este să nu ne chinuim să predăm tot ce este în manual, ci să extragem din el ceea ce ni se pare adecvat pentru elevii noștri. Școlile sunt pline de elevi care nu au obiective pentru ei înșiși și care nu consideră că școala are vreun rost. Întrebările pe care și le pun elevii în mod frecvent sunt „Ce vrea profesorul? Cum pot să-l

mulțumesc? Ce trebuie să fac pentru a primi nota pe care mi-o doresc?” (Senge 88).

În clipa de față, planurile-cadru de învățământ și programele școlare pentru liceu sunt în plin proces de restructurare. Ministerul Educației din România ne tot „amenință” că le va pune în dezbatere publică, însă „nașterea” acestor documente vitale pentru învățământul liceal este foarte anevoioasă. Sigur că valorile culturale, în ceea ce privește literatura, vor fi identificate în textele autorilor români din diferite perioade istorice, însă nu trebuie neglijată componenta interculturală, pentru simplul motiv că poporul nostru nu trăiește singur pe lume. În programele de limba și literatura română în vigoare, nu găsim – ca în gimnaziu – elemente de interculturalitate. Competența generală *exprimarea identității lingvistice și culturale proprii în context național și internațional* din gimnaziu nu se regăsește și la liceu. Elevii studiază exclusiv texte din literatura română; excepții găsim doar la clasa a IX-a, unde programa doar recomandă ca, între textele selectate pentru studiu, să fie incluse și scrieri din literatura universală, exemplificând, în *Anexă*, cu autori și texte precum J. D. Salinger (*De veghe în lanul de secară*), Alain-Fournier (*Cărarea pierdută*), William Golding (*Împăratul muștelor*), J. W. Goethe (*Poezie și adevăr*), Mark Twain (*Tom Sawyer*), Lewis Carroll (*Alice în țara minunilor*), Italo Calvino (*Baronul din copaci*), Honoré de Balzac (*Moș Goriot*), John Steinbeck (*La răsărit de Eden*) etc.

În aceste condiții, în ceea ce privește orele de limba și literatura română pentru liceu, elementele de interculturalitate ar putea fi „ingredientul”, ca și în gimnaziu, care ar face lecțiile mai atractive. S-ar realiza un demers pedagogic coerent în care profesorii și elevii să pună și să răspundă la întrebări, într-un dialog peste secole, dar și între culturi. Textele din literatura universală pot fi selectate ținând cont de perioada pe care o reprezintă, de mentalitatea pe care o reflectă, de valoarea lor literară, de încărcătura de frumos pe care o propun, de reprezentativitate, de adecvarea la nivelul dezvoltării intelectuale a elevilor și la cerințele programei, de atractivitate etc. Adolescenții care își caută locul în lume și încearcă să își definească identitatea vor putea găsi răspunsuri la frământările lor și în textele autorilor străini, nu doar români. În plus, s-ar putea recurge la învățarea bazată pe proiecte (*project-based learning*), astfel încât și programa școlară pentru liceu (precum cea pentru gimnaziu) să devină interesantă pentru elevi, iar aceștia să afle inclusiv ce înseamnă învățarea interdisciplinară (Walker 172). Să ne amintim doar un exemplu de bună practică în acest sens: în lucrarea *Istoria civilizației române moderne*, E. Lovinescu vorbește despre *spiritul veacului* și propune raportarea la contemporaneitate, la prezent. Lovinescu crede că, într-o anumită epocă, există un spirit al timpului ce se propagă de la o cultură la alta, prin procesul numit *imitație*. Pentru Lovinescu, imitația este un concept pozitiv, care nu presupune copierea, ci puterea de adaptare, de asimilare de care dispune un popor. Civilizațiile mai puțin dezvoltate suferă influența binefăcătoare a celor avansate, mai întâi prin imitația civilizației superioare, iar apoi prin stimularea creării unui fond propriu. E. Lovinescu arată că, de-a lungul timpului, au existat centre de iradiere, de propagare a culturii către ariile laterale: în Antichitate, asemenea centre erau Atena și Roma; în Evul Mediu – Germania; Renașterea avea ca nucleu Italia; începând din secolul al XVIII-lea, Parisul va deveni cel mai important centru

cultural. În epocile moderne, propagarea se face mult mai repede decât în epocile vechi, iar prin mișcarea sincronică, înțelegem propagarea rapidă a fenomenelor culturii și civilizației. În perioada avangardei, se disting mai multe centre: dadaismul pornește din Elveția, futurismul – din Italia, expresionismul – din Germania, suprarealismul – din Franța (Marinescu 13-14).

### Referințe bibliografice

Marinescu, Valeriu. Prelegeri de literatură română interbelică. București: Ars Docendi, Universitatea din București, 2006.

Senge, Peter (coordonator). Școli care învață: a cincea disciplină aplicată în educație. București: Trei, 2016.

Walker, Timothy. Să predăm ca în Finlanda. 33 de strategii simple pentru lecții pline de bună-dispoziție. Trad. rom. de Cristina Firoiu. București: Trei, 2018.

<https://rocnee.eu/index.php/dcee-oriz/curriculum-oriz/programe-scolare-front/planuri-cadru-de-invatamant-si-programe-scolare-invatamant-gimnazial-2023> (accesat la 23.09.2024).

<https://www.edupedu.ro/o-treime-dintre-elevii-de-15-ani-din-romania-vad-scoala-ca-pe-o-pierdere-de-timp-arata-rezultatele-testelor-pisa-2022-elevii-trebuie-sa-isi-dezvolte-competentele-sau-sa-fie-capabili-sa-acceseze-un/> (accesat la 26.07.2024)

<https://www.edupedu.ro/mircea-cartarescu-eu-as-prefera-sa-nu-fiu-in-manuale-ca-autor-pentru-ca-daca-esti-in-manuale-devii-plecticos-daca-nu-esti-in-manual-vei-fi-citit-pe-sub-banca-vei-fi-citit-clandestin-iar-eu-cred/> (accesat la 27.04.2024)